

יהיו הדברים לרפואת יידי החברותא רבי חיים מרכוס בן יפה בתושח"י, שמתוך הלימוד התלבנו והתחדדו הדברים

בענין תחילת זמן תפילת שחרית בעלות השחר והאיר פני המזרח, וששיעורם אחד הוא

עמדתי ואתבונן, אם זמן עמוד השחר והאיר פני המזרח, אחד הם, או שני זמנים שונים הם.

א. נפתח בהבאת דברי השו"ע או"ח סי' פ"ט ס"א: זמן תפלת השחר מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב ייראוך עם שמש, ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא.

והנני לצטט את כל דברי הבה"ל שם: ואם התפלל משעלה עה"ש וכו' - עמוד השחר נקרא מה שמתחיל האור להתנוצץ בפאת המזרח קודם הנץ החמה כשיעור שעה וחומש שעה (רמב"ם פ"א דברכות) ולא כמו שטועין איזה אנשים שעמוד השחר הוא כוכבא דצפרא דהוא זמן הרבה קודם וכדאיתא בירושלמי פ"א דברכות.

ומשמע מדברי המחבר דקודם שהאיר המזרח אף שעלה עה"ש לא יצא אף בדיעבד, וכן משמע בדברי רבינו ירוחם ודעת המ"א והפר"ח דמשעלה עה"ש יצא בדיעבד דיום הוא.

ובפמ"ג מפקפק בזה אף דבעצם הדין משמע דס"ל כדבריהם דמן התורה יום הוא אף קודם שהאיר פני המזרח לכל דבר כיון שעלה השחר ומפני זה בשעת הדחק מותר לכתחלה תיכף משעלה עה"ש עכ"פ שלא בשעת הדחק מצדד להוכיח מדברי הרמב"ם לענין תפלה דאף בדיעבד לא יצא משעלה עה"ש.

אמנם ביותר מזה מצינו בספר אליהו רבא ובספר מטה יהודה והגר"א בספרו שנות אליהו כולם כאחד הסכימו דעד שיאיר המזרח אפילו בדיעבד אינו יוצא מטעם דעדיין הוא בכלל לילה עד שהאיר המזרח. וכל הפוסקים שכתבו משעלה עה"ש באיזה ענין היינו האיר המזרח. וכן מה ששנינו במגילה כ' וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר היינו האיר המזרח.

גם מצאתי אח"כ בספר מגן גבורים שמצדד להכריע כן להלכה כהא"ר. ולפלא שלא הזכיר שגם הגר"א כתב כן, והביא ע"ז ראייה מירושלמי עיין שם בשנות אליהו, ונ"מ מזה לכמה הלכות שבתורה. וכן מה שכתוב לקמן בס"ח דבשעת הדחק מותר לכתחלה להתפלל משעלה עה"ש היינו ג"כ כשהאיר פני המזרח והמחבר סמך בזה אדלעיל בריש הסימן דאחר שהאיר דוקא דשעת הדחק לכתחלה אינו קיל משלא בשעת הדחק דיעבד, (ויוסר בזה מה שתמה הפמ"ג מלעיל סימן נ"ח סעיף ג' וד') וכן לעיל בסימן נ"ח סעיף ג' וד' לענין ק"ש יהיה ג"כ דוקא אחר שהאיר המזרח ועיין לעיל בסימן נ"ח בבה"ל שהבאתי ראייה מדברי הרשב"א שגם הוא סובר כהא"ר והגר"א והמ"י הנ"ל.

ולדינא בודאי יש לחוש לכל הני רבוותא בכל דבר שמצותו ביום אם עשהו קודם שהאיר המזרח לחזור ולעשותו לאחר שהאיר, אמנם בתפלה אפשר דיש לחלק בזה והוא דשלא בשעת הדחק לכאורה יש להחמיר בזה אף בדיעבד וכהפמ"ג הנ"ל, וכן משמע מדה"ח שהעתיק להלכה כהב"ח והא"ר דלא סגי כשהבריק השחר כנקודה אלא עד שיאיר כל המזרח.

אבל בשעת הדחק אם התפלל קודם שהאיר המזרח אפשר דיש לסמוך בזה בדיעבד על המ"א והפר"ח והפמ"ג הנ"ל שלא לחזור ולהתפלל משום חשש ברכה לבטלה וצ"ע. ולכתחלה בודאי יש ליזהר בזה מאד אפילו בשעת הדחק.

וכ"ז הוא מחמת מצות ק"ש ותפלה ובעת שצריך להניח ג"כ תפלין יש להמתין עוד מעט והוא עד שיכיר את חבירו ברחוק ד"א ואם מניח מקודם יניח בלא ברכה וכשיגיע הזמן ימשמש ויברך וכנ"ל בסימן ל' ס"ג. עכ"ד.

והרבה יש לעיין בדברי קדשו בפרט מה שייחס לגר"א בשנו"א שעה"ש הוא בהאיר המזרח, ופסק במשנ"ב שהיינו האיר כל המזרח. דאכן שיטת הגר"א שהע"ש והאיר המזרח שווים, אלא שסובר בהדיא שהם ד' מיל לפני הנץ, וא"כ אין לאחר זמנם עד שיאיר כל המזרח כמו שהביא מהא"ר.

ב. ויש לי בזה בעזה"י שיטה סדורה, דהנה המעיין בבית יוסף כאן יראה בהדיא שהוא סבור שעלה ברק השחר והאיר המזרח ועלות השחר זמן אחד הם, שעל הזמן שהביא הרא"ש עלה ברק השחר והאיר פני המזרח שהוא הנאמר במשנה דתמיד ויומא כ"ח שהוא זמן הקרבת תמיד, כתב הב"י שכן גם דעת הרמב"ם הסובר שהמתפלל מעה"ש יצא ידי"ח, וכן כתב שהיא דעת תוס' שכתבו משעלה עמוד השחר, [וז"ל: ברכות ל' א' ד"ה אבוא דשמואל ולוי הוו מקדמי ומצלו - פירש רש"י קודם עמוד השחר ולא נראה דאם כן לא היו יוצאין בו כלל דעדיין אינו יום לכך נראה כפי' ר"ח **דמשעלה עמוד השחר קאמר** והוו מקדמי קודם הנץ החמה קאמר ועדיין אינו עיקר זמן תפלה. עכ"ל]. הנה לנו שהבין שזמן ע"ש והאיר פני המזרח שהביא הטור הוא זמן עה"ש של הראשונים והוא ד' מיל קודם הנץ.

ג. ולכן מאד צריך עיון מהיכן לוקח הבה"ל ברירות כזו לסמוך על דברי הא"ר ודה"ח שהזמן שכתב השו"ע שזמן תפילה משעלה הע"ש והאיר פני המזרח היינו אחרי עה"ש דילן וצריך שיאיר פני כל המזרח (והוא לפחות רבע שעה אחר עה"ש) ועד כדי כך שכשעומד מולו מה שפסק מן בסוף הסימן גבי יוצא לדרך שמתפלל מעה"ש הולך הרב ומוסיף שהכוונה משעה עה"ש והאיר פני המזרח.

ד. והגר"א דבריו ברור מילולו בברכות פרק א' מ"א, וז"ל (מקוצר מאד): רשב"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר. הוא האיר פני המזרח ולא אילת השחר. ואמרו בירושלמי מן אילת השחר עד האיר המזרח הוא ד' מילין וכו' ושיעור עמוד השחר פסק הרמב"ם שהוא שעה וחומש שעה. והיינו מהא דאמרין בפסחים דף צ"ד ע"א שמהלך אדם בינוני עשרה פרסאות והיום הוא י"ב שעות ומעלות השחר שהוא מהלך ד' מילין שהוא פרסה כמ"ש שם הוא שעה וחומש וכו' וכו', וא"כ כשמהלך בי"ב שעות י' פרסאות. הרי בשעה וחומש הוא פרסה שהוא ד' מילין. לכך פסק הרמב"ם שמעלות השחר עד הנץ החמה הוא שעה וחומש.

ולפני כן שם: ומה שהקשו תוס' בשבת דף ל"ה בד"ה תרי תלתא. לא קשה כלל דצאת הכוכבים דהתם הוא משיצאו כל הכוכבים ולכן שם בפסחים **דאיירי מעלות השחר עד נץ החמה. דהיינו משהאיר פני המזרח וכל הכוכבים עומדים עדיין אדם הולך ד' מילין**. כן הוא משתשקע החמה עד צאת הכוכבים היינו עד שיצאו כל הכוכבים וצאת הכוכבים, דאיירי בפרק במה מדליקין הוא לענין דינא למהוי לילה והוא אחר התחלת השקיעה תרי תלתי או תלתא רבעי מיל ואף שהאור רב עדיין הכי קיימא לן דלילה הוא. דודאי כל היכא דנקיט צאת הכוכבים לענין דינא למהוי לילה ודאי איירי בג' כוכבים דהכי קיי"ל אבל בפסחים לא מיירי אלא במדת עובי הרקיע וכי היכי דבשחרית מדת עובי הרקיע הוא משמתחיל להאיר עמוד הראשון עד הנץ, ודאי בערבית ע"כ מדת עובי הרקיע הוא מהתחלת השקיעה עד שנסקע עמוד האחרון וא"כ ע"כ צאת הכוכבים דהתם לאו ג' כוכבים דהא עיינו הרואות שביציאת ג' כוכבים עדיין האור גדול במערב אלא ע"כ צאת הכוכבים דהתם היינו שקיעת עמוד האחרון דאז כבר מתראים כל הכוכבים דקודם לכן הלא הכוכבים שבמקום העמוד האחרון אינם נראים וגם הכוכבים מאז אינם נראים עד שישקע כל האור שבמערב ועד צאת הכוכבים דהתם באמת הוא ד' מילין. וא"כ לא קשה מידי. והטעם מפורש בירושלמי מדכתיב עד צאת הכוכבים ומיעוט כוכבים שנים וקדמייא לא מתחשב אבל שם איירי שיצאו כל הכוכבים דומיא דעלות השחר ואינו קשה כלל. עכ"ד.

וכמו שהגר"א ניחא לו שעה"ש הוא האיר המזרח והוא ד' מיל קודם הנץ, כך גם דעת מרן ברורה היא עד למאד למעיין בב"י שם כנ"ל.

ה. והנה גם הבה"ל יודה דדעת תוס' בשם ר"ח ברורה היא דאבוא דשמואל ולוי הוו מקדמי משעלה עה"ש והוא ד' מיל קודם הנץ שהרי לא הזכירו האיר פני מזרח, והרא"ש עצמו העתיק דברי תוס' כלשונם בסופ"ד דברכות,

ואם נבוא לומר שהשו"ע שמעתיק בסוף הסימן שיוצא לדרך יתפלל מעה"ש היינו מהאיר המזרח נצטרך להעמיס כן גם בדעת רבינו חננאל שלא עלה על דעתו לומר כן, וגם ברמב"ם נגיד כן שכתב רק מעלות השחר בדיעבד? אלא שכל דברי הבה"ל צריכים עיון רב.

ו. ולגוף הענין, הנה רבינו הרא"ש הוא הממציא שכמו שסוף זמן תפילת השחר הוא בד' שעות או חצות שזה זמן סיום התמיד ה"ה גם תחילת זמן תפילת השחר כתמיד תיקנו שהזמן הוא בהאיר פני המזרח ועלה עמוד השחר. ואמנם הרמב"ם פסק שזמן התמיד הוא כמתיא בן שמואל בהאיר פני כל המזרח כדכתב ביומא ותמיד, וז"ל בפירוש המשנה יומא פ"ג מ"א: היה להם מקום גבוה במקדש שהצופה עולה עליו, וכשרואה שהמזרח מתחיל להאיר אומר להם בורקי ענינו צץ ברק האור, ואומרין לו אלו שלמטה בעזרה עד שהוא בחברון, כלומר הגיע האור לפי ראות עיניך עד חברון, והוא אומר להם הין, ואז ניגשים לשחוט. וממה שאתה צריך לדעת שהזמן שהזכיר מתיה בן שמואל באמרו האיר פני כל המזרח אחרי הזמן שהזכיר תנא קמא. והלכה כמתיה בן שמואל, עכ"ד וכן כתב בריש הלכות תמידין ומוספין, ועכ"ז לענין תפילה מכריע שהזמן משעלה עה"ש וב' זמנים הם, כיון שהר"מ לא תולה זמן תחילת התפילה בזמן הקרבת התמיד. ומבואר יוצא שב' זמנים הם האיר פני כל המזרח ועלות השחר, והב"י שמצרף דעת הרא"ש ודעת תוס' והרמב"ם מבואר שסובר שגם הרא"ש שכתב שזמנה משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח ר"ל עלות השחר גרידא, ולפי"ז לא יפסוק הרא"ש כמתיא בן שמואל אלא כת"ק דהתם דהרואה אומר ברקאי, הופיע ברק האור, והיינו עה"ש הרגיל.

ז. ועיין בקיצור פסקי הרא"ש שכתב דברי הרא"ש בקצרה שזמן התחלת התפילה הוא בעה"ש ולא הזכיר כלל שיראה פני מזרח והיינו בגלל שהוא סבור כנ"ל שזמן אחד הם ומוקדם הוא ד' מיל כמבואר בכל התלמוד שע"ש הוא ד' מיל לפני הנץ,

וז"ל רבינו רא"ש ריש פ"ד דברכות: ותחלת זמנה יראה משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח מידי דהוה אתמיד השחר (ריש פרק ב' דיומא), אף על גב דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב ייראוך עם שמש, מ"מ אם התפלל בזו השעה יצא, והתנא לא חש לפרשו דמילתא דפשיטא היא כיון דזמן המאוחר שלה הוא בזמן התמיד ה"ה לכל זמן המוקדם.

וכתב בקיצור פסקי הרא"ש על אתר: זמן תפלת שחרית **מעמוד השחר** עד ארבע שעות.

הנה דברי הבן מוכחים בהדיא שזמן משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח דאביו, הוא עמוד השחר דילן, ותו לא מידי.

ח. ונא לא יתפעל המעיין מהטוענים שבע"ב דק' לפני הנץ לא נראה אור במזרח כיום, כי האיר פני המזרח היינו שהתחיל להשתנות האור שבמזרח כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה לתמיד פ"ג מ"ב: עולה אותו שמשגיח על הזמן אל מקום גבוה, וכאשר רואה שהחל האור בפאת מזרח אומר בורקי, כלומר הופיע ברק האור. ואמר מתיה בן שמואל כי הזמן הוא משיאיר כל אופק המזרח לא משיתחיל האור בנקודה ממנו, עכ"ד. הנה מבואר שהופעת ברק האור היא עלות השחר וזו כונת האיר פני המזרח כמו שביאר הגר"א בשנו"א שם גם הוא בהדיא: שהאיר פני המזרח הוא משמתחיל להאיר עמוד הראשון.

ט. קנצי למילין. דעת השו"ע ומקורו מהרא"ש וכ"ד הרמב"ם והר"ח ותוס' שזמן תפילת שחרית הינם מעלות השחר ממש והוא עה"ש דכל התלמוד ד' מיל לפני הנה"ח ע"ב או צ' למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה.

י. והנה לסכם את הערותי על דברי הבה"ל הנ"ל, והבאתי דבריו עם הערותי המשולבות בתוך דבריו:

ואם התפלל משעלה עה"ש וכו' - עמוד השחר נקרא מה שמתחיל האור להתנוצץ בפאת המזרח קודם הנץ החמה כשיעור שעה וחומש שעה (רמב"ם פ"א דברכות) ולא כמו שטועין איזה אנשים שעמוד השחר הוא כוכבא דצפרא דהוא זמן הרבה קודם וכדאיתא בירושלמי פ"א דברכות.

א"ה. ע"כ מדברי הגר"א בשנו"א.

ומשמע מדברי המחבר דקודם שהאיר המזרח אף שעלה עה"ש לא יצא אף בדיעבד

א"ה. להאמור אין לדייק זאת, שהרי בקיצור פסקי הרא"ש כתב על דברי הרא"ש משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח, שזמן זה הוא עמוד השחר.

וכן משמע בדברי רבינו ירוחם.

א"ה. תימה שמביא הרבינו ירוחם על דברי המחבר שהרי הב"י כותב עליו שאינו מובן, עד שכתב עליו שיוצא שרבינו ירוחם סובר שזמן עה"ש הוא זמן משיכיר ומי הכריחו לזה, עי' ב"י.

ודעת המ"א והפר"ח דמשעלה עה"ש יצא בדיעבד דיום הוא. ובפמ"ג מפקפק בזה אף דבעצם הדין משמע דס"ל כדבריהם דמן התורה יום הוא אף קודם שהאיר פני המזרח לכל דבר כיון שעלה השחר ומפני זה בשעת הדחק מותר לכתחלה תיכף משעלה עה"ש עכ"פ שלא בשעת הדחק מצד להוכיח מדברי הרמב"ם לענין תפלה דאף בדיעבד לא יצא משעלה עה"ש.

א"ה. יש להפליא מאד על הדקדוקים האלו לחלק בין שעת הדחק לבין דיעבד, כיון שאם יום הוא איך אפשר שלא ייצא, וכבר תמהו בזה האחרונים. עכ"פ דעת הפר"ח והמג"א דב' זמנים הם עה"ש והאיר פני מזרח, אלא שסוברים שמעיקר הדין יוצא המתפלל מהע"ש וגם אם לא נסכים לחילוקם בין עה"ש והאיר פני מזרח, יש לקבל הכרעתם שמעה"ש יוצא.

אמנם ביותר מזה מצינו בספר אליהו רבא ובספר מטה יהודה והגר"א בספרו שנות אליהו כולם כאחד הסכימו דעד שיאיר המזרח אפילו בדיעבד אינו יוצא מטעם דעדיין הוא בכלל לילה עד שהאיר המזרח וכל הפוסקים שכתבו משעלה עה"ש באיזה ענין היינו האיר המזרח וכן מה ששנינו במגילה כ' וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר היינו האיר המזרח

א"ה. כמה תמוהים הדברים לצרף שיטת הגר"א לשיטת הא"ר, שהוא סובר שזמן עה"ש והאיר אחד הם ד' מיל לפני הנץ, והם סוברים שמאחר הרבה הוא אחר עה"ש. ואין קשר כלל ביניהם.

גם מצאתי אח"כ בספר מגן גבורים שמצד להכריע כן להלכה כהא"ר ולפלא שלא הזכיר שגם הגר"א כתב כן והביא ע"ז ראיה מירושלמי עיין שם בש"א ונ"מ מזה לכמה הלכות שבתורה.

א"ה. כיון שהגר"א סובר אחרת לגמרי מהא"ר לכן לא הזכירו המגן גיבורים.

וכן מה שכתוב לקמן בס"ח דבשעת הדחק מותר לכתחלה להתפלל משעלה עה"ש היינו ג"כ כשהאיר פני המזרח והמחבר סמך בזה אדלעיל בריש הסימן דאחר שהאיר דוקא דשעת הדחק לכתחלה אינו קיל משלא בשעת הדחק דיעבד (ויוסר בזה מה שתמה הפמ"ג מלעיל סימן נ"ח סעיף ג' וד') וכן לעיל בסימן נ"ח סעיף ג' וד' לענין ק"ש יהיה ג"כ דוקא אחר שהאיר המזרח.

א"ה. כבר תמהתי מאד שהרי אלו דברי תוס' בשם ר"ח וגם הרא"ש העתיקם והם לא כתבו מעולם משהאיר פני מזרח רק עלה עה"ש, ולדבריהם הוא ודאי ד' מיל, ואיך אפשר שכשהועתקו לקמן בשו"ע נוסף להם האיר

פני מזרח, אדרבה נלמד מהדבריהם שדעת מרן שהאיר פני מזרח הוא בעה"ש וכהגר"א, ולא להמציא איחור בזמן ולדחוק שגם בר"ח יש להמתין להאיר פני מזרח.

ועיין לעיל בסימן נ"ח בבה"ל שהבאתי ראיה מדברי הרשב"א שגם הוא סובר כהא"ר והגר"א והמ"י הנ"ל.

א"ה. הבאנו לשונו תיכף, ועכ"פ מבואר שגם הרשב"א סובר שזמן אחד הם. ואמנם הרמב"ן במלחמות ריש ברכות סובר כן להדיא כדהביאו בעל ערך השלחן, דג' זמנים הם.

וז"ל שם בביאור הלכה נ"ח ס"ג: משעלה עה"ש - בדברי המ"א לקמן בסימן פ"ט סק"ח והפמ"ג והפר"ח שם מבואר דזמן ע"ה הוא קודם שהאיר פני המזרח. בא"ר שם ראיתי שהוא חולק על המג"א וסובר דע"ה נקרא משהאיר פני מזרח ולא קודם. ועבשיו מצאתי דלאו יחידאה הוא בזה כי גם הגר"א בספר שנות אליהו בברכות פ"א על המשנה דעד שיעלה עה"ש כתב כן דע"ה הוא האיר פני המזרח וכן כתב שם ג"כ בד"ה נכנסין דע"ה הוא משהאיר פני המזרח עיין שם וכן בספר מטה יהודא ג"כ דעתו כן.

ונ"ל ראיה לדבריהם מדברי הרשב"א והובא בסימן זה בב"י דמכיון שעלה ע"ה שפיר מצי קרי יוצר אור וכאנשי משמר, והרי אנשי משמר אמרו יוצר אור זמן הרבה אחר שחיטת התמיד כדאיתא ברש"י ברכות י"א ע"ב ד"ה ברכו, ושחיטת התמיד היה אחר שהאיר פני המזרח כדאיתא ביומא רפ"ג, ומה ראיה היא דאור נקרא אפילו קודם שהאיר פני המזרח, אלא ודאי דע"ה נקרא משהאיר פני המזרח.

ולפ"ז יצא לנו ג"כ קולא לענין בדיעבד לק"ש של ערבית אם לא היה אנוס. ואף דאכתי יש להקשות על הרשב"א דמנ"ל דתיכף אחר שהאיר מצי לומר יוצר אור דילמא שם שאני שנשתאה בהרבה ענינים אחר השחיטה ואולי ס"ל דכהנים זריזין לא נתאחר אצלם עי"ז כי אם מעט מן המעט. עכ"ל.

ונחזור לבה"ל דילן בסי' פ"ט: ולדינא בודאי יש לחוש לכל הני רבוותא בכל דבר שמצותו ביום אם עשהו קודם שהאיר המזרח לחזור ולעשותו לאחר שהאיר.

אמנם בתפלה אפשר דיש לחלק בזה והוא דשלא בשעת הדחק לכאורה יש להחמיר בזה אף בדיעבד וכהפמ"ג הנ"ל וכן משמע מדה"ח שהעתיק להלכה כהב"ח והא"ר דלא סגי כשהבריך השחר כנקודה, אלא עד שיאיר כל המזרח אבל בשעת הדחק אם התפלל קודם שהאיר המזרח אפשר דיש לסמוך בזה בדיעבד על המ"א והפר"ח והפמ"ג הנ"ל שלא לחזור ולהתפלל משום חשש ברכה לבטלה וצ"ע. ולכתחלה בודאי יש ליזהר בזה מאד אפילו בשעת הדחק. וכ"ז הוא מחמת מצות ק"ש ותפלה, ובעת שצריך להניח ג"כ תפלין יש להמתין עוד מעט והוא עד שיכיר את חבירו ברחוק ד"א, ואם מניח מקודם יניח בלא ברכה וכשיגיע הזמן ימשמש ויברך וכנ"ל בסימן ל' ס"ג, עכ"ל.

ועיין בבה"ל תקפ"ח ס"א שנשאר בזה בצ"ע, דכתב: ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא. עיין לעיל בסימן נ"ח בבה"ל דדעת הגר"א ועוד איזה אחרונים דעמוד השחר נקרא משהאיר פני המזרח ולא קודם וראיה לשיטתם ממה דאיתא בתענית דף י"ב עד מתי אוכל ושונה עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי ובתוספתא פ"א ובירושלמי הלכה ד' איתא בשם רבי עד שיאיר המזרח ש"מ דחד הוא. אמנם בסוכה דף כ"ט ברש"י ד"ה תרתי משמע דתרי זמני נינהו ועה"ש הוא קודם, ובחידושי הריטב"א שם משמע דלא פסיקא ליה דבר זה ע"ש וצ"ע.

א"ה. הנה למעשה אם התפלל לא מחמיר עליו הרב וסומך על המ"א והפר"ח, אמנם לפי היוצא מכל מה שהערתני כל אזהרות הרב חומרות גדולות הם, וכל בדיעבד כיוצא לדרך יכול להקל להתפלל משעלה עה"ש דהוא זמן אחד עם האיר המזרח.

יא. ונפקא מינה גדולה יש בזה למדינות צפוניות כמו צרפת וכדו' שהנץ מאוחר מאד, ובחורף הוא כמעט ב8 בבוקר [ופרט כעת שרוצים לדחות שם השעון והנץ יהיה ברבע לתשע], להאמור יש להקל להתפלל משעלה

עמוד השחר, זמן ד' מיל במעלות קודם הנץ, ועוד קודם שהאיר המזרח, דזו כוונת הרא"ש והרמב"ם ותוס' ומרן השו"ע והגר"א, דבדיעבד משעלה עה"ש יכול להתפלל, ואין לחשוש לספיקי וחומרי האחרונים מול דברי הראשונים הברורים שאם התפלל משעלה עה"ש יצא. וזה הנלע"ד בסוגיא חשובה זו.

דהנה כתב מרן בסי' נ"ח ס"ג לענין קריאת שמע: ומי שהוא אנוס, כגון שהיה משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים, שלא יוכל לעמוד ולא לכוין אפילו פרשה ראשונה ואפילו עד על לבבך, או שבני השיירא הולכים מהרה ולא ימתינו לו כלל, יכול לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר, דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה ובקומך וגם שפיר מקרי יוצר אור, וכו'.

וביאר במשנה ברורה ס"ק י"ג: מי שהיה משכים - פי' שאין לו פנאי להמתין ולהתעכב עד הזמן משיירא כגון שצריך לצאת לדרך, וה"ה שאר ענינים כיוצא בזה שאין לו פנאי כדאיתא בטור.

ולענין תפילה כתב מרן בסי' פ"ט ס"ח: בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר, וכו' עיי"ש בפרטים, וגם כאן כתב המ"ב בס"ק ל"ח: שצריך להשכים לדרך - ואין השיירא ממתנת לו, או שאר דחק ואונס. עכ"ל. ונראה דהיינו השאר ענינים כיוצא בזה שאין לו פנאי, ובני צרפת כידוע ממהרים לעמל יומם ואינם יכולים לפקוד מקום העבודה מאוחר כל כך, והוו דלא לוסף עליהו ולסמוך על כל הגדולים דאי מקרי שעת הדחק ואונס, זמן ק"ש ותפילה שלהם הוא מעה"ש דד' מיל קודם הנה"ח במעלות, ואין צריכים להמתין להאיר המזרח וככל האמור לעיל.

ומש"כ המ"ב כאן בסי' פ"ט ס"ק מ': יכול להתפלל משעלה עה"ש - עיין בביאור הלכה בס"א שכתבנו בשם הרבה פוסקים דס"ל דדוקא אחר שהאיר מזרח וקודם לזה לא הגיע עדיין זמן תפלה. ובפרט כשרוצה אז לברך על התפילין דזה אפילו לדעת המקילין אסור אפילו אחר שהאיר מזרח עד זמן שיכיר את חבירו ברחוק ד"א ואם הגיע הזמן הזה לכ"ע יקרא ק"ש ויתפלל בביתו כתקונה אף שעדיין לא הנץ החמה כיון שהוא שעת הדחק. ואם הוא בדרך במלון והשיירא שלו עומדים להתפלל קודם זה הזמן ומשער דעד ברכו יגיע הזמן יוכל הוא להתחיל ברכת ברוך שאמר ג"כ עמהם לע"ע בלא תפילין או שילבש תפילין בלי ברכה ואחר שיגיע בין ישתבח ליוצר יראה אם הגיע הזמן ימשמש בהן ויברך.

הנה מש"כ דימתין לאחר שהאיר המזרח היינו לשיטתו דהאיר המזרח הוא זמן מה אחר עלות השחר, אבל להאמור הראשונים הרא"ש והרמב"ם הב"י והגר"א הבינו כולם דזמן אחד הם, ד' מיל קודם הנץ, ודי בזמן זה, רק שאת התפילין יניחו רק בזמן משיכיר וכמ"ש המ"ב.

יב. ואחר כתבי כל זה, הגיעוני דברי מו"ר הגאון רבי חיים גריינמן זצ"ל בחדושים ובאורים ברכות סימן י"ג אות ג', שכתב ממש ככל המחזה הזה, ושמחתי מאד לכוון לדעת גדולים, ולחביבות הענין הנני לצטט את כל דבריו:

שו"ע או"ח סי' פ"ט ס"א ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח יצא, לשון הרא"ש בריש פ"ד דברכות משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח, ונראה דחדא קתני דעמוד השחר ענינו שהאיר פני המזרח, וכן איתא בירושלמי פ"א דברכות ה"א משיאיר המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מילין, ומייתי לה מקרא וכמו השחר עלה וכבתלמודן פסחים צ"ג ב' צ"ד א', והיינו דקרי לעמוד השחר האיר המזרח, משום דזהו ענינו של עמוד השחר דהוא משעה שניכר מאור החמה במזרח, ואין הכונה דמלבד שעלה עמוד השחר צריך נמי שיאיר פני המזרח והוא זמן נוסף אחר עמוד השחר, דלית לן מהיכן לחדש זמן נוסף, ומה שאמרו ביומא כ"ח א' אם האיר פני כל המזרח, הוא הנהגה שנהגו לברר קודם שחיטת התמיד שכבר עלה השחר בודאי, אבל אין שום קבע לזמן הזה ואין שום הלכות התלויות בזמן הזה.

והרי שני גזירי עצים סידרו משעלה עמוד השחר אף קודם שעלו לראות אם הגיע זמן השחיטה, כדאמר יומא כ"ז ב', והוא משום דבירור אינו מעכב, ולעיל בסימן נ"ח ס"ג ד' לא הזכירו אלא משעלה עמוד השחר ולא כתבו

והאיר פני המזרח, וכן בסימן תקפ"ח ס"א כתב המחבר ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא, ולא הזכיר האיר המזרח, ועי"ש בבה"ל שהביא להוכיח דעמוד השחר והאיר המזרח היינו הך. ומה שהביא שם מסוכה כ"ט א', התם קתני עד שיאור ויעלה עמוד השחר ומשמע דתרי מילי נינהו. וכן בשנות אליהו במתני' פירש דעמוד השחר היינו האיר פני המזרח, ובתרי הכי הביא דעמוד השחר הוא שעה וחומש קודם הנץ החמה.

וכן מה שאמרו במנחות ס"ח א' דהאיר המזרח מתיר היינו נמי עמוד השחר, דהא כן ראוי להיות, דאם עצם היום מתיר ולכו"ע יום הוא מעמוד השחר הרי ראוי להיות ניתר מעמוד השחר, ומש"פ רש"י שם דהיינו הנץ החמה, נראה דהוא ממתני' דמגילה כ' א' דכל הכשרין ביום יש לכתחלה לעשותן רק מהנץ החמה, דהא פשיטא דאין לשמש בלשון האיר המזרח על הנץ החמה, אלא כונת רש"י לענין דינא למעשה.

ולהאמור הדבר פשוט כמ"ש המג"א והפר"ח דכל מקום שאמרו דכשר משעלה עמוד השחר, היינו עמוד השחר שזמנו ד' מילין קודם הנץ החמה, שזהו עמוד השחר, וכמבואר יומא כ"ז ב' לשני גזירי עצים כשרים משעת עמוד השחר אף קודם שראו שהאיר פני כל המזרח, ומה שנזכר האיר פני המזרח, הוא להיות בטוחים שכבר עלה עמוד השחר, וכל שלפי השעות ידוע שעלה עמוד השחר סגי בהכי, ודלא כמ"ש בבה"ל, וכבר כתבנו כן לעיל סימן י"ב סק"ז, וגם דעת השנות אליהו כן שהרי כתב דעמוד השחר הוא שעה וחומש קודם הנץ החמה, גם לא נזכר בשום מקום מה נקרא האיר פני המזרח, והוא משום דליכא נפקותא בזה, וכל שבטוח שעלה עמוד השחר הרי זה כהאיר המזרח, ודברי הא"ר בזה לא נתפרשו, והרמב"ם בפיה"מ ריש ברכות כתב דעמוד השחר הוא האור הנוצץ בפאת מזרח שעה וחומש קודם נץ החמה, וממנו נלמד דכל מקום שהרמב"ם הזכיר עמוד השחר זהו שיעורו, ובכללם תפלה שהזכיר בפ"ג מהלכות תפלה ה"ז שיצא משעלה עמוד השחר. — א"ה, ועיין עוד מש"כ בזה לעיל סימן י"ב סק"ה ז'. עכ"ל.